
Під час виконання студентами типологічних підгруп РЧ_Д і РЧ_Н комплексів індивідуалізованих вправ передбачається широке використання роздаткового матеріалу, адаптованих карток і фонограми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крупник К.И. О системе упражнений для рецептивных видов речевой деятельности // Психология и методика обучения чтению на иностранной языке. – М., 1978. – Вып. 130. – С. 208–224.
2. Николаева С.Ю. Индивидуализация обучения иностранным языкам. – К., 1987. – 139 с.
3. Николаева С.Ю. Индивидуализация процесса обучения иностранному языку в языковом педагогическом вузе (концепция) // Иноземні мови. – 1996. – № 3. – С. 3–10.
4. Программы педагогических институтов. Практика устной и письменной речи. – М., 1988. – С. 8–9.
5. Фоломкина С.К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе. – М., 1987. – 207 с.

Ганна Бучко^(ЗМІСТ 224)

Роль курсу латинської мови у формуванні граматичних і словотвірних понять студентів-філологів

Національна загальноосвітня школа, гуманітарні гімназії та ліцеї вимагають від учителя рідної мови не тільки бездоганної підготовки з обраної спеціальності, але і глибокого наукового підходу та широких теоретичних узагальнень у процесі вивчення рідної мови. Підготовка висококваліфікованого спеціаліста-філолога реалізується шляхом гармонійного поєднання в навчальному процесі практичних і теоретичних дисциплін. До останніх належать *спеціальні* лінгвістичні дисципліни (курси історії мови, лексикології, стилістики, теоретичної фонетики, теоретичної граматики, спеціальні курси з мови) та *загальноосвітні* лінгвістичні дисципліни (курси вступу до мовознавства, загального мовознавства, історії лінгвістичних учень тощо).

Можливості такого порівняльно-зіставного методу викладання латинської мови та його практична реалізація давно були предметом зацікавлення спеціалістів з цієї дисципліни в різних країнах [4, 8].

На жаль, обмеженість друкованих видань в галузі філології протягом довгого часу не сприяла появі відповідних публікацій в Україні. Окремі спроби такого плану у Львівському та Харківському університетах мали локальний характер і зараз практично не доступні викладачам латинської мови.

Не втратили своєї науково-методичної цінності статті викладачів кафедри класичної філології Львівського університету проф. Й.Кобова “Роль і місце рідної мови у викладанні латинської мови” та Є.Скоробогатої “Прийоми пояснювання деяких фонетичних та граматичних явищ у процесі навчання латинської мови на англійському відділенні” [3, 6].

При порівнянні латинської мови з будь-якою з індоєвропейських мов найчіткіше простежуються лексичні відповідності. На них може звернути увагу як учитель, так і учень в будь-який період навчання і не обов’язково при вивченні латинської мови, хоч при поверхневій лексичній подібності не завжди легко виділити слова спільного індоєвропейського кореня, які є у всіх частинах мови для позначення однакових понять, та пізніші латинські запозичення у нові мови. Тільки маючи спеціальну філологічну підготовку, можна простежити спільні фонетичні та граматичні явища в латинській та інших індоєвропейських, зокрема українській, мовах, оскільки виявлення таких явищ вимагає екскурсів в історію мови, а шкільна програма з рідної мови не передбачає навіть елементів останньої.

Курс латинської мови, який читається на початковому етапі філологічних студій паралельно з іншими загальноосвітніми теоретичними дисциплінами (вступ до мовознавства, старослов’янська мова) дає виняткову можливість для формування граматичних та словотвірних понять української мови та розвитку у студентів-філологів абстрактного граматичного мислення.

У курсі латинської мови майбутній учитель-словесник уперше знайомиться з такими загальними поняттями граматики, як синтетична та аналітична будова мови, прайндоєвропейська мова та реалізація її фонетичних, граматичних і словотвірних закономірностей у різних сучасних мовах. У багатьох випадках, зокрема в плані граматичної

будови, українська мова ближча до латинської, ніж ті мови, які розвинулись на базі останньої.

Вивчення кожної частини мови і навіть кожної конкретної граматичної теми дає можливість для введення в заняття з латинської мови елементів порівняльно-історичної граматики і конкретних зіставлень з українською мовою. Проте при тій незначній кількості годин, яка дається на курс латинської мови на філологічних факультетах (70, 52, часто тільки 34) для глибоких і послідовних порівнянь просто не вистачає часу. Тому обмежимося лише найсуттєвішими і найнеобхіднішими конкретними граматичними явищами латинської мови, при викладанні яких, на нашу думку, необхідно вводити елементи історичної граматики і робити порівняння з рідною мовою з метою свідомого засвоєння чужої граматики та глибшого розуміння тих явищ рідної мови, на які до цього часу не була звернута увага.

Так, перша граматична тема *Nomen substantivum* передбачає проведення якнайповніших аналогій загально-теоретичних мовних проблем: розвиток граматичних категорій роду, числа та відмінка в латинській, українській та інших індоєвропейських мовах. Одна з найхарактерніших морфологічних ознак латинського іменника, як і українського, є належність до одного з граматичних родів — чоловічого, жіночого та середнього, — успадкована від спільноіндоєвропейського мовного стану.

Середній рід був слабким місцем латинської родової системи, оскільки він не мав чітко виражених особливостей і відрізнявся від чоловічого лише небагатьма закінченнями [7, 136]. В епоху переходу латинської мови в романські разом з занепадом іменних флексій змінилась і система роду. В сучасних романських мовах середнього роду вже нема. Українська мова, як і латинська, зберегла не тільки систему родів, успадковану від спільноіндоєвропейського мовного стану, але і ті особливості, які виявляються при відмінюванні іменників різних родів: а) і в латинській, і в українській мовах середній рід має особливості відмінювання, що відрізняють його від інших родів, а саме: однакові називний і знахідний відмінки та закінчення -а в називному і знахідному відмінках множини (пор. лат. *verba, corpora, maria*, і укр. *слова, тіла, моря*).

Приналежність іменників до чоловічого або жіночого роду в рамках однієї відміни на словозміні (відмінюванні) не відбивається (лат. *terra* і *nauta, animus* і *humus, pater* і *mater*; укр. *вода* і *воєвода, Галина* і *Микола*).

Як в латинській, так і в українській мовах рід іменника визначається за граматичним закінченням, але враховуються слова, що вказують на стать (лат. *nauta, agricola; mater; soror*; укр. *воєвода, батько*), в обидвох мовах маємо слова спільного роду (лат. *testis, civis*, укр. *сирота, нероба*).

Праїндоєвропейська мовна спадщина характеризується протиставленням трьох граматичних чисел — однини, двоїни і множини. В латинській та українській мовах, як і в багатьох інших, категорія двоїни втрачена, але залишки форм, що обслуговували двоїну, зберігаються і в одній, і в другій мовах (лат. *duo, ambo*; укр. розм. *дві руці, дві вербі*).

При початковому ознайомленні студентів з поділом іменників на відміни доцільно дати поняття про праїндоєвропейську систему відмінювання. Жодна з сучасних індоєвропейських мов не зберегла восьми давніх відмінків.

Редукція окремих відмінків відбувалась в результаті злиття раніше самостійних відмінків в один: в старослов'янській мові злилися родовий і віддільний (аблатив) відмінки, в латинській — аблатив, орудний і місцевий.

Спільність відмінкових закінчень, крім уже згаданого -а у множині середнього роду, в латинській і українській мовах виявляється у збереженні давнього закінчення -е у кличній формі (лат. *amice, popule*, укр. *друже, народе*).

Зрештою, і ціла система іменного відмінювання чи не найкраще зберігає праїндоєвропейський мовний стан у латинській мові. І при поясненні поділу іменників на відміни є прекрасна нагода показати філологам, що типи відмін у сучасній українській мові походять від індоєвропейських основ і до певної міри зберігають їх сліди. Саме такі пояснення неможливі без екскурсів в історичну граматику і доведення до свідомості учня історичних основ кожної з п'яти відмін у латинській мові:

I відміна: -а- основи: *terra, planta, nauta, patria* (пор. укр. *рука, слуга, земля, струя*).

II відміна: -о- основи: *amicus* (<*amicos*), *ager* (іст. основа *agro-*), *donum* (<*donom*) — пор.

укр. *двір* (< *dvoros), *кінь* (< *konjos), *поле* (< *poljōm).

III відміна: приголосні та *-i-* основи: *homo, hominis, m; genus, generis, n; turris, -is, f*; в українській мові приголосні основи розподілились до різних відмін (5, 91), основи на *-i* залишились у III-й відміні: *ніч, тінь*.

IV відміна: *-u-* основи: *casus, -us, m; cornu, -us, n; domus, -us, f*, укр. *сун* (< *sunus), *дім* (< *domus) об'єднались з основами на *-o-* у II-й відміні.

При вивченні латинського прикметника важливим граматичним явищем для порівняння не тільки з українською, але і з сучасними іноземними мовами є сам спосіб творення вищого та найвищого ступенів порівняння та явище суплетивізації: лат. *bonus – melior – optimus, magnus – maior – maximus*; укр. *добрий – кращий – найкращий*, великий – більший – найбільший і ін. (нім. *gut – besser – am besten*, англ. *good – better – best*).

Багато давніх спільних рис яскраво виявляються при вивченні займенника. Архаїчні риси займенникової морфології в латинській мові, — пише К. М. Тронський, — з найбільшою силою проявляються в групі особових займенників [7, 185]: 1) відсутність розрізнення родів; 2) однина і множина виражаються різними словами (лат. *ego – nos, tu – vos*; укр. *я – ми, ти – ви*); 3) суплетивізм у відмінюванні займенників першої особи однини (лат. *ego – mei*, укр. *я – мене*); 4) відмінкові закінчення значно відрізняються від іменних.

І латинські, і українські присвійні займенники зберігають спільну праїндоевропейську основу, утворившись від основи непрямих відмінків особових чи зворотного займенників: пор. лат. *ego, mei – meus, -a, -um; tu, tui – tuus, -a, -um; sui – suus, -a, -um; nos, nostri – noster, -tra, -trum; vos, vestri – vester, -tra, -trum* і суч. укр. *я, мене – мій, -я, -є, ти, тебе – твій, -я, -є; себе – свій, -я, -є; ми, нас – наш, -а, -е; ви, вас – ваш, -а, -е*.

Не так яскраво виражені і тому важче порівнюються спільні праїндоевропейські риси дієслова. Латинська мова має чітке визначення усіх основних категорій дієслова: спосіб, стан, час, особа, число. У мовах східних слов'ян, порівняно з латинською мовою, категорія стану виявлена слабо.

Студентам-філологам нелегко дається розуміння основних форм дієслова, творення різних часів від певних дієслівних основ, оскільки це граматичне явище рідної мови у шкільній граматиці не має належного висвітлення. І саме при вивченні цієї теми в курсі латинської мови є можливість поєднати майбутнім учителям-словесникам, що “уже в найдавнішу епоху в мові слов'ян, в т. ч. і слов'ян східних, існувало розрізнення двох дієслівних основ: а) основи теперішнього часу; б) основи інфінітива” [1, 254]. І навіть у сучасній українській мові з розрізненням дієслівних основ пов'язане творення часових форм дієслова (*пишу – писав, читаю – читав*) та дієприкметників (*читаючий – прочитаний*). Пояснення основ і основних форм латинського дієслова мусить опиратися і, в свою чергу, давати розуміння трьох основних форм сильних чи неправильних дієслів у сучасних західноєвропейських мовах (пор. лат. *scribo, scripsi, scriptum, scribere* — нім. *schreiben – schrieb – geschrieben*, англ. — *write, wrote, written*). На цю загальну спільну для багатьох мов тенденцію творення дієслівних форм від різних основ не звернена увага в поданих вище працях.

Саме при поясненні основ і основних форм латинського дієслова можна виробити у студента чітке розмежування понять основа і форма слова за допомогою відповідних записів і перекладу окремих форм: *scrib-o, scrips-i, scrip-tum, scrib-ē-re*; укр. *пиш-у, [на]писа-в, — , писа-ти*.

У процесі вивчення відмінювання дієслова у різних часах дійсного способу активного і пасивного станів є багато можливостей для різного роду зіставлень, порівнянь і виявлення спільних праїндоевропейських елементів: в особових закінченнях (пор. лат. *amas, scribis*, укр. *любим, пишем; amatus, scribitus* — *любимо, пишемо; amatis, scribitis* — *любите, пишемо*, і т. д.; *lege, legite* — *читай, читайте*).

Відмінювання дієслова *бути* в теперішньому часі стає доступніше студентам, коли порівняти його з аналогічними формами давньоукраїнської мови:

1. sum	1. sumus	1. есмь	1. есмы
2. es	2. estis	2. еси	2. есте
3. est	3. sunt	3. есть	3. суть

Окремі моменти у вивченні дієслова, які втрачені в сучасній українській мові, для

кращого їх зрозуміння і усвідомлення системності мовних явищ передбачають порівняння їх з аналогічними явищами в старослов'янській чи давньоукраїнській мовах, зокрема, наявність суфіна в латинській і давньоукраїнській мовах і однаковість його функції (пор. лат. *venio doctum* і д.-у. *идоу оучить*).

Латинська і українська мови в силу своєї переважно синтетичної будови виявляють багато спільних рис у синтаксисі речення: однакові основні типи зв'язків слів у реченні, вільний порядок слів, функції окремих відмінків тощо.

Підкреслюючи постійно усі подібні явища латинської і рідної мови, не можна не звертати уваги і на *відмінності* мовних структур, на реалізацію одних і тих же граматичних понять у різних мовах різними засобами. Це допомагає розвитку у студентів навиків аналізу та узагальнення мовних фактів, уміння глибше проникнути в суть мовних явищ.

Обмежена кількість годин курсу латинської мови не дає можливості послідовно висвітлити студентам навіть основи латинського словотворення. Однак вважаємо за необхідне звернути увагу на ті випадки латинської деривації, які мають прямі аналогії в українській мові. Це стосується, в першу чергу, таких способів творення нових слів, як суфіксація і префіксація (пор. лат. *dent-al-is*, *red-do*, *ex-posit-io* і укр. *зуб-н-ий*, *від-даю*, *ви-став-ка*), а також деривація окремих типів слів, зокрема: творення дериватів, мотивованих дієсловами, зі словотвірним значенням “носії процесуальної ознаки” (*nomen agentis*) або зі значенням “опредметнена дія” (*nomen actionis*): пор. лат. моделі типу *victor*, *explorator* — укр. *переможець*, *розвідник*, лат. *missio*, *actio*, *dictio* — *пописка*, *виконання / діло*, *говоріння*.

В цілому курс латинської мови уже на початковому етапі навчання подає студентам-філологам граматику як систему, що підпорядкована певним правилам і законам, а постійне порівняння мовних явищ латинської мови з рідною розвиває у студентів абстрактне граматичне мислення. Дуже високо оцінював порівняльний метод у вивченні латинської мови Л.Щерба. Підсумком нашого короткого викладу можуть стати його слова про те, що без знання латинської мови не можна зрозуміти наші сучасні мови в їх історичному розвитку [8, 50].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови. – Ужгород, 1960.
2. Кацман Н. Л. Методика преподавания латинского языка. – М., 1979.
3. Кобів Й. У. Роль і місце рідної мови у викладанні латинської мови // Методика викладання класичних мов. – Львів, 1965. – С. 19–40.
4. Первов П. Д. Очерки по методике преподавания латинского языка сравнительно с русским. – М., 1913.
5. Самійленко С. П. Нариси з історичної морфології української мови. – Ч. I. – Київ, 1964.
6. Скоробогата Є. І. Прийоми пояснення деяких фонетичних і граматичних явищ у процесі навчання латинської мови на англійському відділенні // Методика викладання класичних мов. – Львів, 1965. – С. 41–57.
7. Тронский И. М. Историческая грамматика латинского языка. – М., 1960.
8. Щерба Л. В. Преподавание языков в средней школе. Общие вопросы методики. – М., 1947.
9. Helms Peter. Der Vergleich der alten Sprachen mit dem Russischen. – Das Altertum, 1961. – Bd. 7. – № 1.

Олександр Хоменко(ЗМІСТ 224)

Психологічні передумови змісту навчання іноземної мови на старшому ступені загальноосвітньої школи

Намагаючись визначити зміст навчання іноземної мови (ІМ) на старшому ступені загальноосвітньої школи, ми звертаємося до досліджень вікової психології, оскільки, на нашу думку, врахування вікових особливостей старшокласників, кола їх інтересів, пізнавальної активності тощо, є вирішальним для обґрунтування основних компонентів змісту навчання.

Аналіз методичної літератури з досліджуваної тематики показав, що питання взаємозв'язку змісту навчання ІМ з віковими особливостями старшокласників розроблено недостатньо.

Досліджені лише деякі розрізнені аспекти проблеми, зокрема: психологічні основи та